

syscope

► Naar landbouw van de toekomst ► Gewasbescherming door akkerranden ► Innovatiecafé ► Boeren moeten zelf reclame maken ► Verbreding op regioniveau ► Praktijknetwerk BLOKAS

WAGENINGEN UR

For quality of life

Colofon

SCOPE is een kwartaalblad van de onderzoeksprogramma's Systeeminnovaties plantaardige productiesystemen van Wageningen UR. Het cluster van onderzoeksprogramma's wordt gefinancierd door het Ministerie van Landbouw Natuur en Voedselkwaliteit.

Het blad wordt verzonden aan (beleids-) medewerkers van organisaties en bedrijven in de agribusiness, productschappen, overheden, maatschappelijke organisaties en aan overige geïnteresseerden.

U kunt zich abonneren op dit gratis magazine door het sturen van een e-mail naar h.vankeulen@wur.nl

Het overnemen van artikelen en foto's is alleen geoorloofd met voorafgaande schriftelijke toestemming van de bladmanager.

REDACTIEADRES

Plant Sciences Group
Postbus 16, 6700 AA Wageningen

BLADMANAGER

Herman van Keulen
t 0317 478352
e h.vankeulen@wur.nl

REDACTIERAAD

Herman van Keulen, Kees Lokhorst,
Pieter van de Sanden, Rob Stokkers,
José Vogelesang, Catharinus Wierda,
Andries Visser, Frank Wijnands

TEKSTEN

Ria Dubbeldam (Grafisch Atelier Wageningen),
Leonore Noorduyn (De Schrijfster)

FOTOGRAFIE

Hans Dijkstra, Wim van Hof (bvBeeld),

HUISSTIJL WAGENINGEN UR

Vormgeversassociatie Hoog Keppel

ONTWERP EN VORMGEVING

Jelle de Gruyter (Grafisch Atelier Wageningen)

DRUK

Drukkerij Modern, Bennekom

In dit nummer

Drie projecten op weg naar landbouw van de toekomst

> 3

Met drie nieuwe projecten gaat Wageningen UR samen met belanghebbenden uit de sector hardnekkige problemen in de open teelten aanpakken. Na het formuleren van toekomstbeelden voor de landbouw in 2030, is het project weer in het heden beland.

Gewasbescherming door akkerranden

> 5

Akkerranden op agrarische bedrijven zijn schuilplaatsen voor miljoenen spinnen en roofinsecten. Deze natuurlijke vijanden helpen plagen in de gewassen te voorkomen en te onderdrukken. Onderzoek op systeemniveau in Nagele laat zien dat dit in de praktijk ook echt werkt.

Projecten komen tot leven in het innovatiecafé

> 6

Een toekomstbeeldenstudie voor de bedekte teelten heeft een hele serie projectideeën opgeleverd. Nu is het tijd dat alle betrokkenen elkaar 'in de ogen kijken', kritische keuzes maken en tot actie over gaan. Dat is precies wat in een ongedwongen sfeer in het innovatiecafé is gedaan.

'Biologische boeren moeten zelf reclame maken'

> 8

Het is vooral de Task Force marktontwikkeling biologische landbouw die de publiciteitskar trekt om meer consumenten aan de biologische producten te krijgen. Maar om de afzet vlot te trekken, moet de boer meedoen met de promotiecampagne, probeert teler Kees van Beek aan voorzitter Uli Schnier van de Task Force duidelijk te maken.

'Verbreding landbouw op regioniveau'

> 10

In de systeeminnovatieprogramma's wordt nauw samengewerkt met agrarische ondernemers die hun bedrijf willen verbreden. Veel van deze ondernemers vinden dat hun belangenorganisatie, LTO Nederland, hun onvoldoende ondersteunt. Jan Willem Straatsma van LTO Nederland reageert hierop en maakt duidelijk dat zijn organisatie al veel doet voor verbrede landbouw. Meer aansluiting bij innovatieve ondernemers is wel noodzakelijk, vindt hij.

Tuinders en onderzoek gaan organische bemesting onderbouwen

> 12

Bemesten doen biologische glastuinders puur op basis van ervaring. Een betere onderbouwing van organische bemesting is dan ook nodig. In het Praktijknetwerk BOKAS gaan tuinders en onderzoekers uitrekenen hoeveel nutriënten de gewassen moeten krijgen voor een goede opbrengst, gezonde planten en een minimale milieubelasting.

Systeeminnovatienieuws

> 14

> 'Best practice' > Hightech chrysant > Cursus innoveren > Afstemmen milieu-indicatoren > Arbeid galstguinbouw > Markt praat mee > Ondernemerschap verbeteren > Steun creëren is waardevol > Wandelpad door boerenland > Bio-bloementelers in studiegroep

2 <> 3

Drie projecten op weg naar landbouw van de toekomst

De Smaak van morgen, Nutriënten waterproof en Topsoil+

De landbouw van de toekomst kent geen milieuproblemen meer. Althans dat is een harde randvoorwaarde voor de realisatie van een aantal toekomstbeelden voor de landbouw van 2030. Dat was een van de uitkomsten van een aantal workshops, waar onderzoekers en andere betrokkenen samen toekomstbeelden opstelden. Om dit waar te kunnen maken is het wel zaak een aantal hardnekkige problemen op te lossen. Drie nieuwe projecten gaan daar aan bijdragen.

Proefboerderij De Broekmahoeve van Wageningen UR in Lelystad ligt er in het voorjaar van 2004 nog kaal bij. De grond komt ter beschikking van de twee onderzoeksprogramma's systeeminnovaties geïntegreerde en biologische open teelten. Het uitgangspunt is helder: landbouw met zo min mogelijk inzet van pesticiden. Maar waar precies welk gewas gaat komen, hoeveel agrarisch natuurbeheer er komt en hoe de inrichting van de percelen zal zijn, is nog punt van overleg. Hiermee is het onderzoekstraject dat begon met de toekomst van de landbouw weer in het heden beland. Vorig jaar nog dachten deelnemers met verschillende achtergronden in enkele workshops na over de landbouw in 2030. Dat mondde uit in twee duidelijk verschillende beelden. Het ene beeld voorzag in een vorm van stadslandbouw in de

overgangsgebieden tussen stad en platteland. Hier is de landbouw verweven met functies als recreatie, educatie en natuur. Centraal staat de beleving van de consument en de burger. Daarom heet deze vorm van landbouw ook wel belevingslandbouw. De andere vorm van landbouw bevindt zich in het grote buitengebied, is grootschalig en productiegericht doordat ondernemers intensief samenwerken. Bij de productie gaat het om teelten met een hoge toegevoegde waarde, zoals hoogwaardig uitgangsmateriaal of de productie van inhoudsstoffen en grondstoffen voor de verwerkende, farmaceutische of medische industrie. De samenwerkingscollectieven verzorgen zelf het benodigd agrarisch natuurbeheer en het landschapsonderhoud.

>> Obstakels opruimen

Als deze twee vormen van landbouw over dertig jaar werkelijkheid zijn geworden, zijn onderweg heel wat obstakels opgeruimd. Naar die belemmeringen zochten de onderzoekers en andere betrokkenen in een nieuwe ronde workshops. De 'bergen en beren op de weg', zoals programmaleider Ben Meijer ze noemt. 'We wilden transitiepunten benoemen, die punten waarvan iedereen roept dat ze onmogelijk opgelost kunnen worden.' Ze vonden er vele. Op sociaal-economisch terrein zagen ze bijvoorbeeld belemmerende wet- en regelgeving of te lage betaling voor de producten. Onder de kop planologisch-organisatorisch valt bijvoorbeeld een andere inrichting van een gebied. De derde categorie zijn technische knelpunten in de bedrijfsvoering.

De waslijst aan knelpunten is te groot om in één keer aan te pakken. Dat is ook niet zinvol, omdat een deel ervan niet past binnen de programma's voor systeeminnovaties. Meijer: 'Wij houden ons bezig met de technische problemen die op te lossen zijn in systeemonderzoek. Dat is onze kernexpertise. De andere problemen proberen we weg te zetten bij andere programma's.'

Het viel de onderzoekers al snel op dat welk beeld ze ook voor ogen hadden voor 2030, ze er in alle gevallen vanuit gaan dat alle milieuproblemen zijn opgelost. Daarmee kwamen de onderzoekers en andere betrokkenen als vanzelf op twee van de drie concrete projecten: 'De Smaak van morgen' waar de inzet van pesticiden verleden tijd is en 'Nutriënten waterproof' waarbij de landbouw de kwaliteit van het oppervlakte- en grondwater waarborgt. Het derde project, Topsoil⁺, gaat in op bodemkwaliteit. Meijer: 'Dat is ten slotte het belangrijkste productiemiddel voor de opengrondteelten.' De invulling van de projecten volgt in de loop van 2004. Alledrie projecten dragen bij aan het bereiken van de twee landbouwvormen, grootschalig, productiegericht en stads- of belevingslandbouw, al zal 'De Smaak van morgen' zich meer richten op de stadslandbouw.

>> Randvoorwaarden overboord

Nutriënten en pesticiden zijn allerm minst nieuwe thema's. Al jaren wordt onderzoek gedaan naar beperking van de emissie. Toch is de aanpak die de onderzoekers voorstaan volledig nieuw, reageert Meijer. 'Tot nu toe hebben we vooral gewerkt aan mogelijkheden die ondernemers op

korte termijn toe konden passen. Er lagen wel aanknopingspunten voor andere oplossingen, maar die waren te duur, te vaag of te arbeidsintensief. Nu gooien we die randvoorwaarden voorlopig overboord. We zoeken nieuwe principes waarmee de problemen zijn op te lossen. Daarvoor gaan we alles gebruiken wat maar een aanknopingspunt kan bieden, van nieuwe naoogsttechnieken tot robotisering en agrobiodiversiteit.'

>> Woneilanden in agrarisch land

De Broekemahoeve in Lelystad vormt de spil van het pesticidenproject De Smaak van morgen. Hier komen meer bedrijfssystemen naast elkaar. In twee systemen is voorlopig een beperkte inzet van pesticiden nog wel mogelijk. In het derde, biologische, systeem wordt dat uitgesloten. Dat is nu ook al het geval bij biologische bedrijven, maar dat gaat nog steeds ten koste van kwaliteit en kwantiteit. Dus ook hier zijn nieuwe principes nodig om hardnekkige problemen op te lossen. Een netwerk van belanghebbenden uit de regio zal het onderzoek op de voet volgen en bijstellen. Te denken valt aan de middenstand, telers, of het bedrijfsleven. Jan-Eelco Jansma, projectleider van de Smaak van morgen, gaat nog verder: 'Ik wil graag Almere er bij betrekken. Die stad heeft de opdracht er een formidabele hoeveelheid woningen bij te bouwen. Ze kunnen die concentreren in Vinex-achtige wijken, maar ze kunnen ook kiezen voor verwevenheid, met woneilanden in een agrarisch landschap.' De gewassen moeten wel passen bij de nieuwe belevingslandbouw. 'Bijvoorbeeld aardbeien. Burgers komen die dan in het weekend met hun kinderen plukken. Of bloemen', denkt Jansma. 'Het concept van belevingslandbouw bestaat al wel. Er zijn bedrijven die van alles combineren met wandelingen, een winkeltje of nog wat anders. Wij voegen daar het thema duurzaamheid aan toe.' Eenzelfde soort opzet is er voor het project Nutriënten waterproof waarvan proefboerderij Vredepeel in Limburg de proeflocatie wordt. Ook hier komen geïntegreerde en biologische systemen naast elkaar. Het project Topsoil⁺ richt zich met meer deelprojecten op de verschillende aspecten van bodemkwaliteit. Meijer besluit: 'Met de opzet van deze drie projecten gaan we de hardnekkig problemen op het gebied van duurzaamheid op een vernieuwende manier aanpakken.'

Meer informatie

De Smaak van morgen: Jan-Eelco Jansma, PPO, t 0252 462112, e janeelco.jansma@wur.nl

Nutriënten waterproof: Janjo de Haan, PPO, t 0320 291211, e janjo.dehaan@wur.nl

Topsoil⁺: Henk van Reuler, PPO, t 0317 478925, e henk.vanreuler@wur.nl

Gewasbescherming door akkerranden

‘Als de eerste luisjes direct worden opgevreten heb je al een flinke winst’

Om nuttige insecten een handje te helpen bestuderen onderzoekers al jaren nauwkeurig de relatie tussen een plaaginsect en zijn belager, en de rol van de planten daarin. Maar het kan ook anders, sneller. En met resultaten waarmee de praktijk wat kan.

Natuur kan helpen plagen te onderdrukken. Dat principe is al eeuwenoud. Van de 17.500 insectensoorten in Nederland vormen zo'n honderd een plaag. De rest vreet elkaar dus op. Ook onderzoekers weten dat en bekijken al jarenlang welke plant helpt bij het overleven van een insect dat plaaginsecten onderdrukt. 'Ze bekijken elke plaag afzonderlijk met zijn bijbehorende verdelgers. Dat is nuttig, maar op die manier ben je tientallen jaren bezig voordat je alle plaaginsecten en roofinsecten hebt behandeld', legt Frans van Alebeek, onderzoeker bij Wageningen UR.

>> Miljoen beestjes

Zijn onderzoek is dan ook radicaal anders. Hij beoordeelt de belangrijkste plaaginsecten met hun belagers in samenhang met een bedrijfs-systeem. Dit gebeurt op het proefbedrijf OBS in Nagele waar twee bedrijfssystemen van ieder 12 hectare naast elkaar liggen, een met 20% van de oppervlakte akkerranden en een zonder natuur. De onderzoekers tellen hoeveel nuttige beestjes er op de akkers rondlopen. Van Alebeek grinnikend: 'We tellen ons te pletter. We vinden zo'n zes miljoen beestjes per hectare, 300 spinnen en 150 loopkevers per vierkante meter gedurende het groeiseizoen.'

Drie jaar tellen laat zien dat de akkerranden nodig zijn om de nuttige beestjes te laten overleven in de winter. In de winter zitten namelijk de meeste spinnen en loopkevers in de akkerranden. In het groeiseizoen

leidt dat zoveel minder luis dat tarwe en aardappel er geen schade meer van ondervinden. Een extra proef in het veld laat zelfs zien dat de nuttige beesten in één week 66% van de luizen in zomertarwe kunnen opruimen. Nadeel van de akkerranden is er ook: slakken veroorzaken schade in de spruitkool. 'Maar daar vinden we nog wel een oplossing voor', verzekert de onderzoeker.

>> Sprong vooruit

De resultaten tot nu toe laten al zien dat het onderzoek een sprong vooruit is, vindt Van Alebeek. 'Je ziet dat het mogelijk is een aantal plagen naar beneden te krijgen of de aantasting een hele poos uitstellen. Zeker bij luizen werkt dat goed. Die vertonen in het voorjaar een exponentiële groei. Als de eerste luisjes direct worden opgevreten heb je al een flinke winst.'

Klaar is het onderzoek nog niet. De gewasrotatie van zes jaar is pas halverwege. De onderzoekers willen nog analyseren hoeveel natuur minimaal nodig is op een bedrijf en wat de bedrijfseconomische gevolgen zijn van veel natuur op het bedrijf. Van Alebeek: 'Niemand zal alleen voor het voorkómen van plagen natuur op zijn bedrijf leggen. Maar als een ondernemer er toch al toe neigt, is dit weer een extra reden. In ieder geval levert het onderzoek belangrijke bouwstenen voor nieuwe teeltsystemen, waarin de preventie van plagen een grote rol zal gaan spelen, zoals bij het project De smaak van morgen (pag. 3 en 4).'

Projecten komen tot leven in het innov

Het ziet er bijna uit als in een echt café. Aan tafeltjes zijn mensen druk met elkaar in gesprek. Toch is het geen gewoon cafébezoek. De sfeer mag dan gemoedelijk zijn, er wordt hard gewerkt. En wel aan innovatieve projectvoorstellen voor de beschermde teelt van de toekomst. Vrijwillig zijn ze gekomen, maar vrijblijvend is het niet. Ook na vandaag verbinden ze zich aan projecten of ze nu onderzoeker, kweker, toeleverancier, belangenbehartiger, of ambtenaar zijn.

Voor een aantal deelnemers is het min of meer een verrassing dat zij zijn uitgenodigd voor het innovatiecafé op 11 februari in Bleiswijk. Een enkeling heeft niet eens zoveel met glastuinbouw of paddestoelenteelt. Wat allen gemeen hebben is innovatief denken. Het bonte, selecte gezelschap luistert naar wat zij moeten gaan doen. Projectleider Eric Poot van het project Toekomstbeelden legt uit dat deze avond een vervolg is van een bijeenkomst in 2003 waarbij deelnemers wensbeelden van de toekomst hebben geformuleerd*. Twee beelden sprongen eruit: duurzame, kleinschalige glastuinbouw en grootschalige, efficiënte en milieuvriendelijke glastuinbouw. Het idee is het beste uit beide beelden te combineren. Om bij die wensbeelden uit te komen moeten vanaf nu stappen worden gezet. Daarvoor zijn innovatieve projecten bedacht. 'De één met een groter Jules Verne-gehalte dan de ander', zegt Poot. 'We gaan toetsen wat jullie ervan vinden. En zitten er projecten tussen waar u zich de komende jaren aan wil binden? Want wij willen na vanavond een aantal projecten met u uitwerken.'

>> Stopwatch en fluitje

Bij innovatieve projecten hoort een innovatieve aanpak. Dus geen geijkte workshops deze keer, maar een interactieve werkmethode. De spelleidster staat met stopwatch en fluitje klaar. Twee keer een uur krijgen de deelnemers om uit ruim twintig projectideeën als 'kas als huisleverancier' of 'de glazen bol' de beste te kiezen. De tijd gaat in. Aan elke tafel zitten acht mensen, twee aan twee. Elk tweetal buigt zich over een projectidee over innovatief ruimtegebruik, ondernemerschap, techniek, proces of markt en keten. Op een groot vel geven ze hun reactie: welke gevolgen zal het hebben voor de glastuinbouw, wat zijn de voorwaarden om het te kunnen realiseren en wat zijn kritiekpunten? Na drie minuten gaat het fluitje. 'Schuiven je projectidee maar door', zegt de spelleidster. Na vier keer fluiten zijn de projectideeën de tafel rond. Dan krijgen alle duo's weer een nieuw project onder ogen en begint de roulatie van projectideeën opnieuw. Hierna krijgt elk duo tien stickers om te verdelen over alle bij hun tafel besproken ideeën. De

GlasKasTeel is stapje vooruit in de toekomst

Een mooi voorbeeld van een innovatief idee is het GlasKasTeel. Tien jaar geleden ontstond het idee te experimenteren met meervoudig ruimtegebruik. Nu gaat omstreeks augustus 2004 in Bleiswijk de eerste paal de grond in. Tussen twee gewone tuinbouwbedrijven aan beide uiteinden komt in het midden een atrium dat plaats biedt aan kantoren, horeca, demonstratieruimtes en ook PPO. 'Deze innovatieve kas wordt het uithangbord van de sector. Hier laten we al onze ambities zien', aldus Kuiper. De kas is het resultaat van samenwerking tussen ondermeer twee tuinbouwbedrijven, PPO en gemeente Bleiswijk. Twaalf hectare groot wordt de kas, met een 15 meter hoog atrium.

drie projecten met de meeste stickers mogen naar de volgende ronde. Zo gaat het spel door. Het is aanpoten. Maar de deelnemers hebben er lol in. Dat zie en hoor je. 'Als ik geweten had dat het zo leuk zou zijn', verontschuldigt een deelnemer die eerder weg moet, 'dan had ik het anders geregeld deze avond.'

>> Morgen bellen

Elke tafel werkt hun drie favoriete onderwerpen verder uit. Niet langer in duo's maar alle acht samen schrijven op wie het project moet gaan doen, wat er voor nodig is en wanneer wat gedaan kan worden. De spelleidster instrueert: 'Het liefst concrete namen opschrijven. Ook die van jezelf. Al zeg je maar: morgen ga ik iemand ervoor bellen.' Bij elke tafel ontspint zich een discussie. Bij één tafel zijn de acht deelnemers er zelfs bij gaan staan. 'Kom, wie gaat wat doen of wie is er al mee bezig?', klinkt het. Ze sporen elkaar aan in een project te gaan zitten. 'Dit is nou typisch iets voor jouw club, Theo!'

Negen innovatieve projecten

1. Emissievrije kas: gegarandeerd geen emissie van onder meer chemische stoffen, zodat er veilig gewoond kan worden op, onder, in of aan de kas.
2. Kas in de stad: meerwaarde voor de stedelijke omgeving bijvoorbeeld door combinatie van functies als educatie en entertainment, en door architectonische verrijking, zoals kas op huis of over weg.
3. Kas levert groene energie en is onderdeel van een energie-grid: gesloten kassen leveren meer energie dan nodig voor productie. Het energiebedrijf gebruikt glastuinbouwbedrijven als onderdelen van een landelijk energie-grid.
4. (Beleidsmatige) ruimte voor glastuinbouw: speciale afspraken met de overheid over het bestuur bij de inrichting van een gebied door lokale actoren vanuit hun eigen inventiviteit en innovativiteit.
5. Computer met groene vingers: hardware (sensoren, computers) en software (kennisintensieve meet- en regelsystemen) vervangen menselijke arbeid.
6. Nieuwe producten met hoge toegevoegde waarde: paddestoelen als leverancier van gezondheidsbevorderende stoffen.
7. Koppeling van glastuinbouw met paddestoelenteelt: koppeling van input- en outputstromen (warmte, CO₂) van paddestoelen- en glastuinbouwbedrijven.
8. Sociale meerwaarde van biologische glastuinbouw. Ontwikkeling van een methode om de sociale waarde van biologische glastuinbouw te kwantificeren (met onderdelen als werkgelegenheid, leefbaarheid platteland et cetera).
9. Gesloten kringlopen in de biologische glastuinbouw: in het streven naar excellente duurzaamheid dient met name de energiekringloop gesloten te worden.

Dan komt het moment dat elke tafel nog één projectidee moet laten vallen. De resterende twee presenteren ze in enkele minuten aan het hele café. Dit zijn mogelijke onderwerpen waarmee het project Toekomstbeelden verder kan gaan. Eric Poot licht het vervolgtraject toe. 'We gaan met degenen die zich deze avond aan een project hebben verbonden, echte projectvoorstellen opstellen en hopelijk uitvoeren. We hebben het geld ervoor.'

Inmiddels zijn de voorstellen getoetst op passendheid in het project, innovativiteit en draagvlak. Bovendien moest er nog minimaal één innovatieproject voor de biologische beschermde teelten komen, omdat die ontbrak. Na toetsing zijn negen ideeën overgebleven (zie kader). Met deze projecten gaat Toekomstbeelden de komende twee jaar aan de slag, onder meer met de mensen die zich tijdens het innovatiecafé als geïnteresseerde hebben aangemeld.

*) Zie rapport *Plannen voor planten*. Dit rapport kunt u downloaden van www.syscope.nl.

Meer informatie: Eric Poot, PPO, t 0317 478698, e eric.poot@wur.nl

Kees van Beek: 'De boer zit dicht bij de beleving. Hij kan de consument warm maken voor biologische landbouw.'

'Biologische boeren moeten zelf reclame'

Hoe krijg je de consument zover dat hij zich vierkant achter biologisch schaart? Dat is de vraag waar Kees van Beek en Uli Schnier mee zitten. De een als teler, de ander als voorzitter van de Task Force marktontwikkeling biologische landbouw. De Task Force richt zich tot nu toe vooral op de supermarkt. Tot ongenoegen van Van Beek die een grotere rol wil voor de boer.

Radeloos worden de biologische telers er van. De afzet van de producten wil maar niet vlotten. Het is het gevoel of je tegen windmolens aan het vechten bent, vinden telers van het praktijknetwerk BIOM. Te veel producten moeten in het gangbare circuit worden afgezet. Voor Kees van Beek, vollegrondsgroenteteler in Zevenbergen, is de maat vol. Het wordt tijd dat de boer zelf mee gaat doen met de promotiecampagne van de Task Force, vindt hij. In december 2003 bracht hij zijn standpunt naar voren tijdens een bijeenkomst van BIOM, het praktijknetwerk van biologische akkerbouw- en vollegrondsgroentebedrijven. Na overleg met zijn collega-boeren gaat hij in gesprek met Uli Schnier, voorzitter van de Task Force.

>> Van Beek: 'Bij de promotiekreet van de Task Force 'Biologisch eigenlijk heel logisch' gaat het te veel om de logica, terwijl je de consument juist aan moet spreken op zijn gevoel. Het gaat bij biologisch om een stuk levenswijze. Je moet de consument laten zien waar het verschil tussen biologisch en gang-

baar zit. En dat is bij de producent, niet bij de retailers. De Task Force maakt dat onvoldoende duidelijk en betreft de boeren te weinig in de campagnes. Ze richt zich te eenzijdig op de supermarkten als uitdrager van het biologisch product.'

>> Schnier: 'Ja, ik herken wat je zegt. Maar uitleggen hoe de productiewijze werkt is óók ratio, en met alleen een inhoudelijk verhaal bereik je ook maar een klein deel van de consumenten. Consumenten kopen voor meer dan 50% intuïtief. De consument is zo ver verwijderd van de productiekant. Die vindt het vreselijk dat een dier dood gemaakt moet worden. Die snapt niet hoe dat vlees op het bordje in de supermarkt komt, of hij schuift het van zich af. Wat dat betreft heb je het met groente makkelijker.'

>> Van Beek: 'Voor groente is het juist moeilijker. Bij varkens kan je nog een plaatje geven van dieren die leuk in het stro rondrennen. Groenten kun je niet knuffelen en je kunt niet in een plaatje het verschil zichtbaar maken met gangbaar.'

>> Schnier: 'We hebben bij de demonstratiestands in de supermarkt gemerkt dat plaatjes met rondartelende varkens niet werken. Consumenten zeggen, laat die varkens maar weg en toon alleen dat lapje vlees op het bord.'

Schnier verwijst naar de reclamecampagne van de Task Force waarbij vier keer per jaar twee weken lang een tv-spot te zien is. Een demonstratrice, Els, staat achter een stand in een winkel. Een bewakingsman neemt stiekem een lik van iets wat in de stand staat. Els trekt er een grappig gezicht bij. 'Biologisch is kennelijk onweerstaanbaar. Da's reclame, dus misschien een tikje overdreven. Maar reclame werkt. Er wordt wel eens geopperd om een boer te nemen in plaats van Els. Maar er zijn weinig boeren die dat kunnen.'

Van Beek: 'Je steekt het te commercieel in. Waar het mij om gaat is dat bij de boer de beleving zit. Hij kan de consument warm maken voor de biologische landbouw, zodat het gaat leven. En hij kan zich wel afzetten tegen de gangbare landbouw.'

Uli Schnier: 'De boodschap die de biologische boeren willen brengen, kunnen wij zelf niet uitdragen. Wel kunnen we aanjagen, initiatieven helpen en versterken.'

me maken'

>> **Schnier:** 'Ja, maar in zijn rol als boer. Niet in de supermarkt.'

>> **Van Beek:** 'Nee, niet in de supermarkt en zeker niet als karikatuur. Maar wel op school of in een lezing. Ik heb laatst gesproken op de herensociëteit. Om half twaalf waren we nog niet klaar.'

>> **Schnier:** 'Wij willen bijvoorbeeld consumenten in de supermarkt graag verwijzen naar boeren in de buurt waar ze in het weekend naar toe kunnen. Er is niets mis mee als de boer een grotere rol gaat spelen in de campagne. Intensievere ondersteuning van de boeren in dat soort zaken zie ik wel zitten. Elk argument telt. Zij brengen een stukje kennis over. En kunnen dingen zeggen die wij als Task Force niet kunnen zeggen. Wij zetten ons niet af tegen gangbaar. Een boer kan veel scherper zijn. Die kan wél zeggen hoeveel gif er op de prei van zijn buurman gaat; wij niet. Of hoeveel gezonder biologische melk is omdat er veel meer gezonde vetzuren in zitten. Maar je moet wel oppassen dat je buurman zich niet tegen je keert.'

>> **Van Beek:** (grinnikend) 'Die kijken toch met argusogen naar onze productiewijze. En denk eens aan de vele natuur- en milieugerichte maatschappelijke organisaties. Daar moeten we beter bij aansluiten, die hebben veel leden.'

>> **Schnier:** 'Vier miljoen.'

>> **Van Beek:** 'Dat getal staat. Ik heb het gevoel dat zij hun beleving afkopen door eenmaal per jaar hun portemonnee te trekken. Kennelijk lukt het die organisaties om de mensen tussen de oren te raken. Wat kunnen wij daar mee?'

>> **Schnier:** 'We zijn net gestart met de actie 'Nederland gaat biologisch' waarbij de maatschappelijke organisaties ieder op hun eigen manier hun eigen achterban aan gaan spreken. Dat is een sensationele verandering ten opzichte van twee jaar geleden. Toen waren ze vooral kritisch anti-gangbaar, nu ook constructief pro-bio.'

Daarmee blijft de rol van de boer in de campagne nog buiten schot. Waarom doet de Task Force daar niet meer mee?'

>> **Schnier:** 'De boodschap die de boeren willen brengen, kunnen wij niet zelf uitdragen. Wel kunnen we aanjagen, initiatieven helpen en versterken en onze ervaring en netwerken in brengen.'

>> **Van Beek:** 'Dan gaan we dus om de tafel om er verder over door te praten.'

>> **Schnier:** 'Het gaat nu eerst om een praktische uitwerking vanuit de producenten. Daarbij heb je een initiator nodig, dat kan BIOM zijn. Breng in kaart waar boeren zelf kunnen optreden en waar ze hun mooie bedrijf kunnen laten zien. Kom met ideeën en test dat bij ons. Zo kunnen we samen nieuwe concepten ontwikkelen om de consument te bereiken.'

>> **Van Beek:** 'Dat gaan we doen.'

>> **Schnier:** 'Bedenk wel, er is een toenemende zorg voor lichaam en omgeving. Dat is een kans voor de biologische landbouw. Maar ze moet wel nu aan de gang wil ze die kans benutten.'

‘Verbreding landbouw moet op regioniveau gebeuren’

LTO Nederland neemt de verbrede landbouw uiterst serieus, benadrukt Jan Willem Straatsma. Maar hij snapt wel dat veel ondernemende boeren die boodschap niet direct oppikken. ‘LTO moet meer aansluiting zoeken bij innovatieve ondernemers.’

Mensen met een burnout opvangen, akkerranden vol bloemen, kano-verhuur, verkoop van kaas, organiseren van kinderfeestjes: van alles pakken ondernemers op naast de productie van landbouwproducten. Binnen de onderzoeksprogramma's voor systeeminnovaties is deze verbrede landbouw niet meer weg te denken. De activiteiten direct gericht op burgers zijn essentieel in een verstedelijkt platteland. Ook al staan onderzoekers achter hen, veel ondernemers die een andere tak starten of gestart zijn, hebben het gevoel dat ze alleen staan. Zeker van 'hun' belangenorganisatie LTO Nederland verwachten ze meer. ‘Onterecht’, vindt Jan Willem Straatsma, beleidsmedewerker verbrede landbouw bij LTO. ‘Wij doen juist heel veel voor verbrede landbouw.’

Wat doen jullie dan voor de verbrede landbouw?

‘Veel gebeurt achter de schermen. We lobbyen bijvoorbeeld keihard voor een flexibeler Programma Beheer, waar de boeren die aan natuurbeheer doen beter mee uit de voeten kunnen. Al vanaf 1995 proberen we verbrede landbouw op de agenda te zetten door te praten met LNV, VROM, ANWB, Natuurmonumenten. Dat is uitstekend gelukt als je ziet hoe iedereen er nu mee weg loopt. Maar nu zie je dat de ruimtelijke ordening achterloopt. Daarom gaan we een handboek maken dat laat zien welke wensen er zijn vanuit de verbrede landbouw om streek- en bestemmingsplannen bij te stellen. En dat LTO nu een vakgroep verbrede landbouw heeft, is toch ook een bewijs dat LTO het serieus neemt?’

Toch hebben ondernemers het gevoel dat LTO alleen voor schaalvergroting is. En dat verbrede landbouw iets is voor boeren die bijna stoppen.

‘Het is niet zo dat alleen boeren die bijna stoppen er uit nood iets bij gaan doen. De krachtigste verbreding komt juist van grootschalige bedrijven. Macro-economisch gaat het misschien om drie tot vijf procent van het inkomen, maar voor individuele bedrijven maakt de verbrede tak van sport soms wel 40 tot 50 procent van de verdiensten uit. Sommigen gaan nog verder en verdienen in een totaal andere economie. Die beweging nemen wij heel serieus. Maar een aantal mensen gelooft niet dat we dat menen.’

Waarom komt dat dan niet over?

‘Wij hebben in het verleden altijd een heel algemeen en sectoraal beleid gevoerd. Daarbij zijn we te veel losgekomen van wat de individuele ondernemer drijft. We hebben ons te weinig laten voeden door innovatieve boeren en tuinders. Maar het is ook zo dat wij hen tegelijk een spiegel voorhouden. Je ziet dat de vergunningverlening achter blijft. Daarom roept LTO-voorzitter Gerard Doornbos: let goed op of het wel kan, of je de ruimte wel bevochten krijgt bij regionale overheden. En kijk of je verbreding wel economisch duurzaam is. Soms ook denken boeren en tuinders er te gemakkelijk over. Dan leggen ze hun idee neer bij LTO of een gemeente en dan denken ze dat die het wel gaat uitvoeren. Maar ondernemers hebben hun eigen verantwoordelijkheid.’

Jan Willem Straatsma: 'Verbrede ondernemers hebben elkaar nodig. Iemand die kano's verhuurt heeft belang bij een collega met groen.'

Wat gaat LTO nu verder doen?

'Je ziet dat het aantal verbrede ondernemers bij LTO veel minder is dan het peloton. Die innovatieve ondernemers zijn zich aan het hergroeperen buiten LTO in nieuwe samenwerkingsverbanden. Wij willen daar aansluiting bij zoeken. Dat is ook voor de vernieuwing van onze eigen organisatie van belang. Anders gaat de spirit er uit. Daarom kijken we naar waar individuele ondernemers mee bezig zijn. Wat vragen zij van ons? Uiteindelijk moet het op regioniveau gaan gebeuren. Daarna moeten de regio's zo snel mogelijk van elkaar leren.'

Wat moet er gebeuren in de regio's?

'Als ik kijk naar de gemeentes en provincies, dan zijn er heel veel ambtenaren die inhoudelijk niets weten van de omslag die boeren moeten maken. Die ambtenaren moet je wijzer krijgen en mee krijgen in de ontwikkelingen. Daarvoor zijn wij een sterke partner. Wij praten met de regionale bestuurders, de gedeputeerden en wethouders. Ook gaan we in overleg met andere ondernemers, bijvoorbeeld de recreatie-ondernemers. Samenwerken met andere economische sectoren en andere ministeries is ook een vorm van verbreding. Daarmee creëer je ruimte voor vernieuwd ondernemerschap en we krijgen allianties die veel breder zijn dan we vroeger mogelijk achtten. Ook de ondernemers hebben elkaar nodig. Iemand die kano's verhuurt heeft belang bij een collega met groen. Zo heb je een mix nodig van verschillende ondernemers.'

Speelt het onderzoek daar nog een rol in?

'Bedrijven zijn vaak aanbod aan het maken naar hun eigen idee zonder dat de vraag in een regio helder is. Dan is het zaak die regionale bestuurders te bevragen over wat zij willen, wat wel mag, wat niet en wat niet kan en dat ook aan de burgers te vragen. Die vraagarticulatie komt veel preciezer dan we vaak denken. Het matchen van die partijen is een taak van het onderzoek. Verder is er al veel onderzoek gedaan. Het volgende is dan wie daar samen in verder gaat en dat is niet de taal van het onderzoek.'

En wat zegt u nu tegen ondernemers die vinden dat LTO hen niet steunt?

'Ik snap gelijk wat ze bedoelen. Er zijn er binnen LTO die nog in het, wat ik noem, oude denken zitten. Dat kom je bij elke organisatie in verandering tegen. Maar het ligt ook wel aan henzelf. Komen ze wel met hun vragen bij ons? Ze kunnen ook naar de mensen kijken die wel met ze meebewegen. Ook bij de regionale LTO's zijn er mensen die voorop lopen. Door met hen samen te werken krijg je weer nieuwe kansen. En ja, we moeten ook binnen LTO bedenken hoe we de boodschap beter door laten klinken dat ook wij verbrede landbouw steunen.'

Meer informatie over verbrede landbouw in het onderzoek:
Andries Visser, PPO, t 0320 291347, e andries.visser@wur.nl

Praktijknetwerk Biokas

Tuinders en onderzoek gaan organische bemesting onderbouwen

Voor de organische bemesting van gewassen onder glas is dringend behoefte aan rekenregels. Want dan kan de tuinder uitrekenen hoe hij de micro-organismen in de grond kan helpen bij het onderdrukken van ziektes en tegelijk ervoor zorgen dat de plant genoeg nutriënten krijgt zonder dat er verliezen optreden naar de omgeving. Tuinders en onderzoekers werken daaraan in het Praktijknetwerk Biokas.

Biologische glastuinder Frank de Koning: 'We weten nog niet zo veel van wat er met de meststoffen in de bodem gebeurt. Het is goed daar meer over uit te zoeken.'

Bemesten doen de biologische glastuinders puur op ervaring. Beetje bij beetje leren ze hoeveel, wanneer en welke meststof ze moeten geven. Tomatenteler Frank de Koning uit Tinte: 'Ik bemest volgens een bepaald plan en leer ieder jaar bij van de fouten maar ook van wat goed ging. Ieder jaar stel ik ietsje bij.' Glastuinder Leo Verbeek uit Velden: 'We hebben wel ervaring met compost, maar weten ook niet wat de beste hoeveelheid is en hoe de verhouding van elementen als calcium en magnesium is. Daarvan is nog maar weinig kennis voorhanden.' Een getalsmatige onderbouwing van wat nodig is en wat er in de lucht en het grondwater verdwijnt, is zeker nuttig, vinden beiden. Dat is precies wat dit jaar en volgend jaar gaat gebeuren op beide bedrijven. De kennis van twee jaar onderzoek aan organische bemesting in onderzoekskassen komt samen met de ervaringen van de tuinders.

>> Ziektes weren

'Organische bemesting is enorm belangrijk voor de biologische glasteelt', vertelt Leo Marcelis, projectleider van het project Organische stofmanagement in biologische kasteelten en werkzaam bij Wageningen UR. De meststoffen leveren de benodigde nutriënten en organische stof. Daarmee heeft de meststof ook invloed op het microleven in de grond, wat van belang is bij het onderdrukken van schadelijke schimmels en bacteriën. Dit wordt ook wel ziektevermindering genoemd.

De simpelste meststof is dierlijke mest. Deze bevat veel stikstof en organische stof. Nadeel is dat de EU-wetgeving niet meer dan 170 kg stikstof per hectare uit dierlijke mest toestaat. Marcelis: 'Gewassen als tomaat en paprika of chrysanten hebben veel meer nodig. Afhankelijk van het gewas en het productieniveau neemt het gewas wel 500 tot 800 kg stikstof per hectare op.' Tuinders vullen dat veelal aan met bloedmeel of beendermeel, een afvalproduct van de – gangbare – verwerkingsindustrie. 'Je kunt je afvragen of dat wel goed is. Het is past wat minder goed in het biologisch denken, kan veel stikstofverlies geven en draagt niet bij aan de organische stofvoorziening.'

Marcelis en zijn collega's testten daarom twee jaar lang in onderzoekskassen veel gebruikte meststoffen, maar ook meststoffen die nieuw zijn voor de tuinders. Zo ontdekten ze bruikbare nieuwe meststoffen zoals luzernestro dat normaliter als veevoer wordt gebruikt. De stikstof van luzernestro komt vrij snel beschikbaar en bovendien wordt de overleving van de schimmel Phytophthora in de bodem door deze meststof licht onderdrukt. Ook kwamen ze er achter dat bij meststoffen die snel afbreken een kwart van de toegediende stikstof kan verdwijnen door vervluchtiging, vooral bij een vochtige bodem en hoge temperatuur.

>> Testen in de praktijk

De volgende stap is de proefondervindingen uittesten in de praktijk. Daarvoor komt Praktijknetwerk Biokas van pas. Bij zes bedrijven meten de onderzoekers van Wageningen UR en het Louis Bolk Instituut

steekproefsgewijs de opbrengst van het gewas. Ook kijken ze naar de stikstofverliezen en bepalen ze de hoeveelheid micro-organismen met behulp van DNA-analyses. Daarnaast voeren ze bij twee bedrijven experimenten uit. Het ene is het bedrijf van De Koning, het andere van de gebroeders Verbeek.

Het onderzoek sluit nauw aan bij de bedrijfsvoering van de tuinders. Op het bedrijf van De Koning is een kleine hoek ingedeeld in proefveldjes. De onderzoekers hebben hier drie verschillende stikstofniveaus aangelegd met dezelfde mest die De Koning gebruikt: compost, kippenmestkorrels, patentkali en ecomist I. Gedurende het jaar wordt er van alles gemeten, van de vervluchtiging van stikstof tot de hoeveelheid micro-organismen in de grond. Daarmee willen de onderzoekers laten zien hoeveel stikstof uit de organische bemesting beschikbaar komt voor de plant, maar ook of de bemesting de ziektevermindering van de grond verhoogt.

Het enige dat verschilt is de hoogte van de voorraadbemesting.

De Koning: 'Ik geef vrijwel direct aan het begin van de teelt alle mest. Als je moet bemesten tijdens de groei regel je het vrijkomen van de stikstof via beregening. Daardoor ben je toch vaak net te laat voor het gewas. Ook komt het praktisch gezien vaak niet uit. Dan is het weer niet goed waardoor de beregening grote kans geeft op de schimmelziekte Botrytis, of het wordt een grote modderpoel waardoor het met de arbeid niet meer te doen is.'

De onderzoekers willen juist proberen die voorraadbemesting zo laag mogelijk te houden en tijdens de groei bij te mesten. De Koning: 'Het principe klopt wel, maar vanwege de praktische toepasbaarheid zie ik dat niet zitten. Maar misschien kunnen ze daar oplossingen voor verzinnen.' Hij gelooft ook niet dat er veel stikstof ongebruikt verdwijnt bij zijn manier van bemesten. 'Ik heb nog nooit een druppel in de drain gezien, dus het kan niet uitspoelen als nitraat. Ja, het kan eventueel vervluchtigen, maar haast niet vanuit de compost.'

Ook bij Verbeek maken de onderzoekers gebruik van de compost die het bedrijf zelf samenstelt van groenteafval. 'Zij doen dit op basis van ervaringen die goud waard zijn. Wij willen dit onderbouwen om tot een beter advies te komen', reageert onderzoeker Marcelis.

>> Eenvoudige rekenregels

Met alle ervaringen en resultaten willen de onderzoekers een bedrijfsmodel opstellen waarin alle voor- en nadelen van de verschillende meststoffen op een rij staan, inclusief beschikbaarheid en prijs. Daarmee kan de tuinder voor zijn eigen bedrijf bekijken wat het beste past. Eenvoudige rekenregels moeten de tuinder helpen de optimale mestgift vast te stellen waarbij de plant voldoende stikstof krijgt, de ziektevermindering van de grond hoog is en de verliezen aan stikstof minimaal.

Meer informatie over het Project Organische stofmanagement in kasteelten:

Leo Marcelis, Plant Research International, t 0317 475802, e leo.marcelis@wur.nl

innovatienieuws

'Best practice'

In de geïntegreerde teelt bestaan tientallen gewasbeschermingsmaatregelen. Aan welke moeten telers en voorlichters nu prioriteit geven? Wageningen UR heeft voor 35 gewassen, uiteenlopend van prei tot champignons, een overzicht gemaakt van de 'best practices', de belangrijkste geïntegreerde gewasbeschermingsmaatregelen die nog niet breed zijn verspreid. De onderzoekers beoordeelden de maatregelen op onder andere toepasbaarheid en het milieurisico. Hoe beter uitvoerbaar in de praktijk én hoe beter voor het milieu, hoe meer een maatregel stimulans verdient. Klankbordgroepen hebben de overzichten van commentaar voorzien, zodat het rapport, dat in juni wordt verwacht, op een breed draagvlak kan rekenen. Praktijknetwerk Telen met toekomst gaat de 'best practices' toepassen.

Info: Janjo de Haan, PPO,
e janjo.dehaan@wur.nl

Hightech chrysant

Om de toekomst van de chrysantenteelt veilig te stellen moet de grondteelt vervangen worden door een mobiele teelt, los van de ondergrond. Ook moeten de chrysanten worden geteeld in een gesloten kas die zoveel mogelijk geautomatiseerd en gerobotiseerd is. Dat staat in een meerjarenvisie voor de chrysantenteelt, die Wageningen UR op verzoek van de LTO Landelijke Commissie Chrysant en het Productschap Tuinbouw (PT) heeft opgesteld.

Volgens de auteurs kunnen de tuinders met een dergelijke hightech chrysantenteelt goedkoper telen. Ook belasten ze er medewerkers en minder mee en wordt het milieu beter gespaard. Nog geen enkele chrysantenteelt op substraat. Maar volgens onderzoeker Abco de Buck, die meewerkte aan de meerjarenvisie, heeft het PT al diverse projectaanvragen gekregen van tuinders en toeleveranciers die gezamenlijk nieuwe teeltsystemen willen gaan uitproberen.

Info: Abco de Buck, PPO,
e abco.debuck@wur.nl

Cursus innoveren

Voor biologische akkerbouwers en vollegrondsgroentetelers die een breder marktsegment willen bedienen, is de cursus 'Afzetbevordering van biologische vollegrondsgroenten door vraaggestuurd innoveren' ontwikkeld. De eerste is inmiddels uitgevoerd. De cursus die Wageningen UR met het bedrijf Q-Point heeft ontwikkeld, geeft zowel inzicht in de gewoontes en behoeftes van de moderne bio-consument als in de mogelijkheden van het eigen akkerbouwbedrijf om aan bepaalde consumentwensen tegemoet te komen. Dat kan met nieuwe producten, maar ook met een andere wijze van marketing of bijvoorbeeld het aanboren van nieuwe afzetkanalen. Belangrijke vraag is hoe de 76% mensen die zo nu en dan biologisch koopt, over de streep is te trekken om dit iets vaker te doen. Aan elke cursus nemen acht tot twaalf akkerbouwers deel.

Info: Sigrid Wertheim, LEI,
e sigrid.wertheim@wur.nl

Afstemmen milieu-indicatoren

Tot voor kort gaven het Centrum voor Landbouw en Milieu, Alterra en PPO bestrijdingsmiddelen nog onafhankelijk van elkaar cijfers voor milieubelastende factoren als emissie naar lucht en bodem en risico voor bodem- en waterdieren. Dit gaat veranderen. De instituten gaan de werkwijze op elkaar afstemmen om het gewasbeschermingsbeleid beter te kunnen

evalueren. Zo gaat Alterra met computermodellen scenario's en casestudies doorrekenen om PPO te helpen bij het verfijnen van zijn BlootstellingsRisicoIndex voor de lucht. Deze indicator wordt gebruikt in projecten met praktijkbedrijven. Daarnaast gaan de instituten hun cijfers actualiseren vanuit dezelfde set basisgegevens over bestrijdingsmiddelen. Ze hebben het College voor de Toelating van Bestrijdingsmiddelen (CTB) gevraagd een database op te stellen met de eigenschappen van de bestrijdingsmiddelen.

Info: Paulien van Asperen, PPO,
e paulien.vanasperen@wur.nl

Arbeid glastuinbouw

In toekomstvisies voor de glastuinbouw is vaak weinig aandacht voor arbeid. Daarom organiseerde Wageningen UR 24 maart op potplantenbedrijf KP-Holland in Maasland de workshop 'Arbeid in de glastuinbouw van de toekomst'. In de druk bezochte workshop was aandacht voor de groeiende behoefte aan middenkader in de steeds groter wordende tuinbouwbedrijven. Onduidelijk bleek nog met welk type opleidingstraject het agrarisch of bedrijfseconomisch beroepsonderwijs op die behoefte aan managers moet inspelen. Ander aandachtspunt was de toegenomen saaiheid

innovatienieuws

van het productiewerk, nu steeds meer robots een deel van het werk overnemen. De initiatiefnemers verwerken de conclusies in een 'agenda' met aanbevelingen voor de sector.

Info: Eric Poot, PPO,
e eric.poot@wur.nl

Markt praat mee

Een discussie met marktpartijen is nuttig, er-voor het project BLOKAS dat de biologische kasteelt moet stimuleren. Aanvankelijk was BLOKAS louter gericht op technische kennis-uitwisseling tussen telers, voorlichters en onderzoekers over thema's als gewas-bescherming, kwaliteit en bemesting. Maar een workshop met overheden, maatschappelijke groeperingen en handelaren bleek erg zinvol, en dat wil BLOKAS daarom in september 2004 herhalen. Uit de workshop kwam onder andere naar voren dat productdiversificatie belangrijk is, en dat vanuit de markt een groeiende vraag komt naar biologische komkommers. Dat laatste heeft er al toe geleid komkommertelers extra intensief te begeleiden bij het op de markt brengen van een goed product. De inspanning richt zich vooral op het beheersen van schimmelziektes.

Info: Gerard Welles, PPO,
e gerard.welles@wur.nl, i www.biokas.nl

je je daar nu bij?

Ondernemerschap verbeteren

Betrek het personeel bij het uitstippelen van je bedrijfsstrategie, want dat is belangrijk voor het realiseren van de bedrijfsdoelen. Dat is een van de aanbevelingen in het onderzoeksrapport 'Ondernemerschap in de glastuinbouw – een analyse op vijftien geïntegreerde en vijf biologische bedrijven'. Twintig telers zijn geïnterviewd over hun strategie, personeelsmanagement, procesmanagement en hun veronderstelde waardering door medewerkers, klanten en maatschappij. Met de aspecten teelt en markt waren de telers intensief bezig. Veel andere aspecten van goed ondernemerschap komen minder in beeld. Met name voor het gezamenlijk opstellen van een bedrijfsstrategie en het inspelen op maatschappelijke waardering is nog te weinig aandacht. Voor studiegroepen ligt hier een uitdaging, aldus het rapport.

Info: Carin van der Lans, PPO,
e carin.vanderlans@wur.nl

Kostprijs blauwe diensten

De melkveehouderij kan een belangrijke rol spelen in het leveren van blauwe diensten. Maar wat kost dat de maatschappij dan? Met het Bedrijfs Begrotings Model Rundvee (BBPR) zijn voor een fictief maar representatief bedrijf in het Friese veenweidegebied zes blauwe diensten doorgerekend: watervoorraadberging door aanpassing van slootprofielen, seizoensberging door aanleg van boezemland en door

het uit productie nemen van grasland, piekberging door aanleg van een retentiepolder, verhoging van het slootwaterpeil van 45 cm naar 35 cm beneden het maaiveld. De berekeningen geven de kale kostprijs zonder marge voor de agrariër. De vragende partij kan deze prijs afzetten tegen de vergoeding die de maatschappij bereid is te betalen en de kostprijs van andere, vaak technische oplossingen.

Info: Marleen Braker, ASG,
e marleen.braker@wur.nl

Steun creëren is waardevol

Het praktijknetwerk Telen met toekomst is met haar acties om steun te krijgen van bestuurders en belangbehartigers zeer waardevol bezig. Wel moet het praktijknetwerk de uitwerking van die acties op een aantal punten

In memoriam

Op 13 februari j.l. overleed Ben Klein Swormink op de leeftijd van 27 jaar aan de gevolgen van een hersenbloeding. Ben werkte de laatste twee jaar bij PPO, van waaruit hij in een aantal projecten in de systeeminnovatieprogramma's actief was. Hij leverde waardevolle bijdragen aan de praktijknetwerken Telen met toekomst en BIOM en de projecten 'Innovatieprocessen in de praktijk', 'Toekomstbeelden' en 'Transit'. Bijdragen die steeds op het snijvlak lagen van agronomie en communicatie/innovatie. Ben was zelf agrarisch ondernemer in de Flevopolder en zou zich met zijn vriendin op het bedrijf gaan vestigen. Iedereen die Ben heeft leren kennen waardeerde zijn grote intelligentie, zijn betrokkenheid en inzet, maar bovenal zijn eenvoud, warmte en enthousiasme. Zijn dood was onverwacht en het medeleven van zeer velen groot. We zullen hem missen in de programma's. Wij wensen zijn familieleden, collega's en vrienden veel sterkte met het verlies van deze unieke mens.

innovatienieuws

verbeteren, concluderen onderzoekers van Communicatie- en Innovatiestudies van Wageningen UR. Technische kennis alleen is niet voldoende voor een omslag naar duurzame landbouw, is het idee van telen met Toekomst. Het is ook nodig dat de vele organisaties rondom boeren de ontwikkelingen steunen en stimuleren en een gezamenlijke visie ontwikkelen. Daarvoor belegde het praktijknetwerk in 2002 en 2003 vijf bijeenkomsten met bestuurders. Daarmee is nog onvoldoende bereikt, vinden de onderzoekers. Zo is er geen gerichte samenwerking

totstandgekomen en is het nog steeds onvoldoende duidelijk hoe de verschillende partijen aankijken tegen het transitieproces. In het vervolgtraject moet Telen met toekomst meer aandacht besteden aan de achtergrond en de diversiteit van partijen en gericht zoeken naar aanknopingspunten voor samenwerking. Daarna moeten per partij concrete afspraken gemaakt worden.

Info: Karin de Grip, leerstoelgroep Communicatie- en Innovatiestudies, e karin.degrip@wur.nl

Bio-bloementelers in studiegroep

Tien telers van biologische zomerbloemen zijn onder leiding van DLV-Advies en ondersteund door Wageningen UR gestart met een studiegroep. De telers registreren zaken als zaaitijd, gewasbescherming, bemesting en opbrengst. Van één en straks twee pilotbedrijven, waar teler, voorlichters en onderzoekers extra veel waarnemingen doen, worden de gegevens op de studiebijeenkomsten geanalyseerd. Wageningen UR was vorig jaar al gestart met het ketenproject BIOBLOEM om technische knelpunten voor verdere groei van de afzet weg te nemen. De telersgroep komt voort uit de constatering dat bio-bloementelers weinig ervaringen met elkaar uitwisselen. Met het opzetten van dit interactieve netwerk van deskundigen en telers hopen de initiatiefnemers de risico's van biologische bloementeel beheersbaar te maken, zodat gangbare bloementelers ook biologische bloemen kunnen gaan telen.

Info: Gerard Welles, PPO, e gerard.welles@wur.nl

Wandelpad over boerenland

Ben ik aansprakelijk als een wandelaar op mijn wandelpad een ongeluk krijgt? Hoe promoot ik het wandelpad? Kan ik geld krijgen voor aanleg en onderhoud? Er leven veel van dit soort vragen bij boeren die overwegen een wandelroute over hun land aan te leggen, ontdekte Wageningen UR tijdens onderzoek naar wandelpaden over boerenland. Wie eenmaal een wandelpad op zijn grond heeft, is er goed over te spreken. 90 Procent van de ondernemers zou er opnieuw voor kiezen. Om de agrariërs die een route willen aanleggen bij te staan, is nu alle kennis gebundeld in het boekje 'Uit de voeten met wandelpaden over boerenland'. Naast praktische informatie en tips bevat het boekje ook ervaringen uit de praktijk. Alle agrarische natuurverenigingen ontvangen een exemplaar. Het boekje kunt u downloaden van www.syscope.nl. Bestellen kan bij PPO in Lelystad voor €25,- (incl. verzendkosten).

Info: Gerko Hopster, PPO, e gerko.hopster@wur.nl

Meer informatie

Op de website www.syscope.nl vindt u alle informatie over de systeeminnovatieprogramma's: van een globaal overzicht van de vijf programma's tot specifieke resultaten van onderzoeksprojecten. Binnenkort zijn ook alle producten zoals rapporten en artikelen als PDF te downloaden. Bij alle onderdelen van de site staan contactpersonen vermeld, zodat u voor meer informatie direct met de juiste persoon contact kunt opnemen.